

نقش برجسته‌های نویافته ساسانی

(۱۹۵۰-۲۰۰۴)

میرزا محمد حسنی

www.ketab.ir

سرشناسه: حسینی، میرزا محمد

عنوان و نام پدیدآور: نقش برجسته‌های نیا یافته ساسانی (۱۹۵۰-۲۰۰۴) میرزا محمد حسینی

مشخصات نشر: تهران: ققنوس، ۱۳۹۳.

مشخصات ظاهری: ۲۰۷ ص.، مصور، جدول.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۷۸-۱۲۱-۵

وضعیت فهرست‌نویسی: قیفا.

یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس.

یادداشت: نمایه.

موضوع: نقش‌های برجسته ساسانی

موضوع: هنر ساسانی

موضوع: ایران - تاریخ - ساسانیان، ۲۲۶-۶۵۱ م.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۳ ن ۵۷ ح ۵ / NB ۱۲۸۰

رده‌بندی دیویی: ۵۴۰۹۵۵/۷۳۱

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۳۵۶۳۲۶۳

انتشارات ققنوس

تهران، خیابان انقلاب، ساختمان شماره ۱۱۱، تلفن ۴۰

میرزا محمد حسینی

نقش برجسته‌های نویافته ماسانی

(۱۹۵۰ - ۲۰۰۴)

چاپ اول

۱۱۰۰ نسخه

پاییز ۱۳۹۳

چاپ شمشاد

حق چاپ محفوظ است

شابک: ۵ - ۱۲۱ - ۲۷۸ - ۶۰۰ - ۹۷۸

ISBN: 978 - 600- 278 - 121 - 5

www.qoqnoos.ir

Printed in Iran

۱۸۰۰۰ تومان

فهرست

۱۱ فته

بخش اول: نقش برجسته ساسانی کشف شده در دهه ۵۰ میلادی در ایران

۱. نقش برجسته نقش رستم ۵ (۱۹۵۰م/۱۳۲۹ش) ۱۷
۲. سنگ نگاره کاهن در بروجند (۱۹۵۱م/۱۳۳۰ش) ۳۱
۳. نقش برجسته گویوم ۱۹۱ (۱۳۷۱ش) ۴۳
۴. نقوش گرافیتی ساسانیان مستیز در دست جمشید (۱۹۵۹م/۱۳۳۸ش) ۴۹

بخش دوم: نقوش برجسته ساسانی کشف شده در دهه ۷۰ میلادی در ایران

۱. نقش برجسته سراب قندیل یا تنگ قندیل (۱۹۰۰م/۱۳۵۰ش) ۷۱
۲. نقش برجسته شیر در نقش رستم مرو دشت (۱۹۷۴م/۱۳۵۰ش) ۸۱
۳. نقش برجسته مرد ایستاده در نقش رستم مرو دشت (۱۹۰۴م/۱۳۸۳ش) ۸۳
۴. نقش برجسته ایزدبانو آناهیتا در داراب (۱۹۷۵م/۱۳۵۴ش) ۸۷
۵. نقش برجسته بهرام سوم در تنگ چوگان - بیشاپور ۵ (۱۹۷۵م/۱۳۵۴ش) ۹۵
۶. نقش برجسته اسب و سواران در بیشاپور ۳ (۱۹۷۵م/۱۳۵۴ش) ۱۱۱

بخش سوم: نقوش برجسته ساسانی کشف شده در دهه ۹۰ میلادی در ایران

۱. نقش برجسته نبرد با شیر - دارابگرد ۳ (۱۹۹۰م/۱۳۶۹ش) ۱۲۱
۲. نقش برجسته های خشتی کوه خواجه زابل از دوره ساسانی (۱۹۹۵م/۱۳۷۴ش) ۱۲۷
۳. نقش برجسته فرد سوار بر اسب در ایزد (۱۹۹۸م/۱۳۷۷ش) ۱۳۱

بخش چهارم: نقوش برجسته ساسانی کشف شده در خارج از ایران

۱. نقش برجسته ساسانی بوشات در شرق ترکیه (۱۹۸۳م/۱۳۶۲ش) ۱۳۷

۲. سنگ نگاره صحنه شکار در یمن (۱۹۹۸م/۱۳۷۷ش) ۱۴۷
۳. نقش برجسته شاپور اول در رگ بی بی افغانستان (۲۰۰۴م/۱۳۸۳ش) ۱۵۷
۴. نقش برجسته ساسانی در ترکستان افغانستان ۱۶۳

بخش پنجم: سطوح تسطیح شده صخره ای فاقد نقش برجسته

- مقدمه ۱۶۹
۱. دیواره صخره ای تسطیح شده در نقش رستم مرودشت ۱۷۳
۱. دیواره صخره ای تسطیح شده در تنگ چک چک رستاق (داراب فارس) ۱۸۱
۲. دیواره صخره ای تسطیح شده در هرسین کرمانشاه ۱۸۵
۴. دیواره صخره ای تسطیح شده فرهاد تراش در کرمانشاه ۱۸۹
- کتابخانه ۱۹۳
- نمایه ۲۰۱

مقدمه

سابقه ایجاد نقوش برجسته صخره‌ای در ایران باستان به هزاره سوم پیش از میلاد برمی‌گردد. آئوبانی‌نی، شاه‌ارلوی و ایچاد پنج نقش برجسته صخره‌ای در غرب ایران سستی را پایه نهاد که در تمامی تاریخ ایران باستان با فراز و نشیب به حیات خود ادامه داد. حکمرانان ایلامی، شاهان هخامنشی، سلوکی و ساسانی و ساسانی به خوبی از این شیوه تبلیغی برای ثبت رخداد‌های سیاسی و مذهبی و خانوادگی دوره خود سود جستند. این هنر پربار تمامی دستاوردهای سلسله‌های ایران باستان را با افزودن آموزگاری دیدن از یونانیان و همتایان رومی به دولت تازه تأسیس ساسانی منتقل کرد. از اولین سده که با این آخرین سلسله تاریخ ایران باستان بیش از ۳۸۰ نقش برجسته کوچک و بزرگ بر جای ماند. بیش‌ترین تعداد این نقوش در ایلات پارس، خاستگاه ساسانیان، ایجاد شده‌اند. پراکندگی نقوش برجسته صخره‌ای ساسانیان گستره وسیعی از ایران (پارس، کرمانشاه و آذربایجان) را شامل می‌شود. دامنه نفوذ سبک هنری رایج ساسانیان در دوره مورد بحث به خارج از مرزهای کنونی ایران و سروانی (سرزمین‌های غیرایرانی تابع ساسانیان) نیز کشیده شده است. کشف سه نقش برجسته در یمن و افغانستان نشانه آشکاری از این نفوذ هنری است.

مطالعات صورت گرفته درباره نقوش برجسته صخره‌ای ایران در دوره ساسانی بیش‌تر حاصل کار پژوهشگران عمدتاً غربی است. با توجه به اهمیت آثار این پژوهشگران در شناخت بهتر نقوش، برخی از آن‌ها به فارسی نیز ترجمه شده‌اند. اما تاکنون اثری کامل و جامع به فارسی که به معرفی تمامی نقوش برجسته دوره مورد بحث بپردازد وجود ندارد. شاید دلیل این امر کشف اتفاقی تعداد چشمگیری از این نقوش در سنوات مختلف است. این امر سبب شده در برخی از آثار تألیفی که مربوط به قبل از این کشفیات بوده به برخی از این نقوش اشاره‌ای نشود.

مطالعات نقوش برجسته دوره ساسانی با کشف شانزده نقش برجسته بزرگ و کوچک از این دوره در ایران و خارج از ایران در فاصله سال های ۱۹۵۰ تا ۲۰۰۴ م رونق بسیاری یافت. کشفیات قابل توجه این دوره ۵۴ ساله در حالی صورت گرفت که تمامی نقوش مطرح این دوره، که عموماً در معرض دید قرار داشته اند، از قرن هفدهم میلادی بارها مورد بررسی و پژوهش قرار گرفته بود. این کشفیات جدید جان تازه ای به مطالعات نقوش ساسانی داد و پژوهشگران متعدد بار دیگر این نقوش را بررسی کردند. در پژوهش حاضر سعی شده است کشفیات این دوره ۵۴ ساله بررسی و معرفی گردد، و نظرهای مختلف پژوهشگران سنجیده شود.

آثار پژوهشگران غربی که به فارسی ترجمه شده اند عمدتاً آثاری مربوط به چندین دهه قبل است که بر روی سایر پژوهشگران در برخی از نظرهای ارائه شده در آن تجدیدنظر کرده اند. تسفل و زاره یکی از مهم ترین و نخستین پژوهش ها درباره نقوش برجسته ساسانی را به نام نقش برجسته سنگی ایران قدیم و ایران میانه (۱۹۱۰ م) انجام دادند. اثر دیگر هرتسفلد به نام ایران باستان و نیز حاوی نکات سودمندی درباره نقوش این دوره است. دیگر اثر ارزشمندی که به بررسی نقوش ساسانی را معرفی کرده کتاب باستان شناسی ایران باستان اثر لویی واندنبرگ است. واندنبرگ یکی است. واندنبرگ بی شک یکی از برجسته ترین پژوهشگرانی است که آثار و مقالات وی مهم ترین نقش را در شناسایی بهتر نقوش برجسته صخره ای ایران ایفا کرده است. در چند بسیاری از آثار و مقالات او به فارسی ترجمه نشده اند. اثر معروف والتر هینتس به نام یافته های ایران باستان را می توان استثنایی در مطالعات نقوش دوره ساسانی قلمداد کرد. کتاب او را می توان نخستین اثری دانست که تصاویری تفکیک شده با کیفیت عالی از این نقوش ارائه کرده است. پس از پژوهشگران یادشده، جورجینا هرمان بیش ترین سهم را در دهه های اخیر در معرفی بهتر نقوش ساسانی ایفا کرده است.

آثار ارزشمند پژوهشگرانی چون رومن گیرشمن، هوبرتوس فون گار، ولادیسلاو لوکونین، علیرضا شاپور شهبازی، روبرت گوپل و... رهگشای سایر پژوهشگران در درک بهتر ماهیت نقوش بوده است. اما مشکل اساسی در مطالعات فارسی زبانان کماکان پابرجاست و آن فقدان اثری جامع است که تمامی نظریات ارائه شده درباره این نقوش را در بر داشته باشد. تلاش های پژوهشگران ایرانی در سال های اخیر بیانگر شروع حرکتی است که مطمئناً در آغاز کار خود با کاستی های زیادی روبه روست.

تعدد مقالات و آثار پژوهشگران خارجی در معرفی نقوش برجسته ساسانی بیانگر گستردگی فعالیت‌های غربیان در این زمینه و ناکافی بودن تلاش پژوهشگران ایرانی است. در اثر حاضر سعی شده است در پایان هر مبحث با ارائه جدولی، به شیوه مرسوم آثار واندنبرگ، چکیده و خلاصه نظرهای مطرح شده درباره هر نقش ارائه گردد.

در پایان، تمامی نقایص این اثر متوجه نگارنده است و مطمئناً نظریات سودمند اساتید امر سبب بهبود آن می‌گردد. قابل ذکر است بخش اصلی گردآوری و مطالعه مقالات مربوط به این اثر هم‌زمان با کار روی تز دوره دکتری در دانشگاه سوربن پاریس صورت پذیرفت (۲۰۰۴-۲۰۰۸ م). نویسنده مدیون راهنمایی‌های بی‌دریغ آقای دومینیک هولارد^۱ از دپارتمان اسکله و مدال‌های قدیمی پاریس^۲ است و همچنین راهنمایی‌های ارزنده خانم شیزل دزیل و جناب پیر مارتن^۳ از دانشگاه سوربن رهگشای نویسنده در تمامی مراحل کار بوده است. قابل ذکر است بخش‌هایی از این اثر در قالب یک طرح پژوهشی در دانشگاه آزاد اسلامی مشهد شایسته بررسی شده است. در پایان نویسنده مدیون دوست گرامی آقای رضا کلانی است که دقت نظر در بازخوانی نهایی متن مرایاری رساندند.

1. Dominique Hollard

۲. کتابخانه ملی فرانسه.

3. Gisele Desille 4. Jean Pierre Martin